

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

І.В. Лещина

“12” вересня 2024 року

Кафедра пропедевтики внутрішньої медицини, медсестринства та біоетики

ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

СЕСТРИНСЬКА ПРАКТИКА
(назва освітнього компоненту)

Навчальний рік	2024-2025
Галузь знань	22 «Охорона здоров'я» (шифр і назва галузі знань)
Спеціальність/ОКР	222 «Медицина», другий (магістерський) (шифр і назва спеціальності)
ОПП	«Медицина»
Курс	3

Програма освітнього компоненту розглянута на засіданні кафедри пропедевтики внутрішньої медицини, медсестринства та біоетики

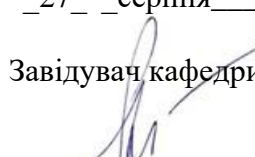
Схвалено методичною комісією ХНМУ з проблем терапевтичного профілю

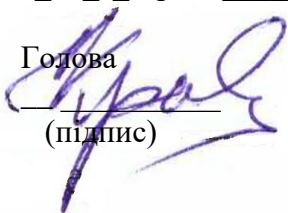
Протокол від.
“_27_” серпня _____ 2024 року № 1_

Протокол від.
“_28_” серпня _____ 2024 року №1

Завідувач кафедри

Голова

проф. Ащеулова Т.В.
(прізвище та ініціали)

проф. Кравчун П.Г.
(прізвище та ініціали)

Розробники:

Ащеулова Т.В., завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини, медсестринства та біоетики, доктор медичних наук, професор;

Кочубей О.А., доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини, медсестринства та біоетики, кандидат медичних наук, доцент;

Красовська К.О., доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини, медсестринства та біоетики, кандидат медичних наук, доцент;

ВСТУП

Програма вивчення освітнього компоненту «Сестринська практика» складена відповідно до Освітньо-професійної програми “Медицина” та проекту Стандарту вищої освіти України (далі – Стандарт), другий (магістерський) рівень, галузі знань 22 “Охорона здоров'я”, спеціальності 222 “Медицина”.

Опис освітнього компоненту(анотація)

«Сестринська практика» є клінічною дисципліною, спрямованою на ознайомлення студента із основними обов'язками та професійними діями медичної сестри терапевтичного, хірургічного та педіатричного відділень стаціонару. Освітній компонент «Сестринська практика» передбачає опанування основною маніпуляційною технікою медичної сестри відповідних підрозділів стаціонару, а також вивчення гігієнічних, профілактичних та лікувальних заходів, які входять до компетенції середнього медичного персоналу і застосовуються для створення комфортних умов перебування хворого у медичному закладі, сприяння якнайшвидшого одужання пацієнта, запобігання розвитку ускладнень.

Засвоєння матеріалу базується на послідовному ознайомленні з особливостями реалізації вказаного обсягу дій у роботі терапевтичних відділень лікарень.

Предметом вивчення освітнього компоненту «Сестринська практика» є комплекс функціональних обов'язків та професійних дій медичної сестри терапевтичного стаціонару, а також сукупність заходів, спрямованих на створення сприятливих умов успішного лікування хворих.

Міждисциплінарні зв'язки: проходження сестринської практики передбачено у VI семестрі, коли студентом набуті відповідні знання з основних базових дисциплін: медичної біології, медичної та біологічної фізики, анатомії людини, фізіології, біоорганічної та біологічної хімії, мікробіології, вірусології та імунології, клінічної анатомії та топографічної хірургії, патофізіології, патоморфології, фармакології, щойно закінчено вивчення таких клінічних дисциплін, як пропедевтика внутрішньої медицини, пропедевтика педіатрії та загальна хірургія, з якими інтегрується програма виробничої практики. У свою чергу, сестринська практика формує засади вивчення студентом подальших клінічних дисциплін – внутрішньої медицини, педіатрії, хірургії, анестезіології та інтенсивної терапії, що передбачає «вертикальну» інтеграцію з цими дисциплінами та формування умінь застосовувати знання з сестринської справи в процесі подальшого навчання та у професійній діяльності.

1. Мета та завдання освітнього компоненту

1.1. Метою викладання освітнього компоненту «Сестринська практика» є опанування студентом основних прийомів професійної діяльності медичної сестри на основі глибокого знання та розуміння особливостей функціонування організму хворої людини із дотриманням принципів медичної етики та деонтології.

1.2. Основними завданнями вивчення освітнього компоненту «Сестринська практика» є:

- Оволодіння студентами основними знаннями щодо обов'язків середнього медичного персоналу терапевтичного відділень стаціонару
- Набуття основних практичних навичок медичної сестри терапевтичного відділення стаціонару
- Поглиблення теоретичних знань, необхідних для організації комфортних умов перебування хворого у стаціонарі та забезпечення необхідного догляду за ним на всіх етапах лікування
- Формування у студентів морально-етичних та деонтологічних якостей при професійному спілкуванні з хворим.

1.3 Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати: принципи діяльності та організацію роботи медичної сестри терапевтичного стаціонару;

Вміти:

- Продемонструвати правила заповнення і ведення сестринської медичної документації терапевтичного стаціонару;
- Провести облік медикаментозних засобів в маніпуляційному кабінеті;
- Виписати наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори

- Продемонструвати правила визначення основних показників життєво-важливих функцій організму і заповнення температурного листа;
- Демонструвати техніку виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій
- Демонструвати правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань
- Демонструвати методику і техніку взяття загального аналізу крові, аналізу крові на вміст цукру, на біохімічні та бактеріологічні дослідження
- Визначати вміст глюкози крові за допомогою глюкометра, кетонів тіла у сечі за допомогою експрес-методу
- Тракувати основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію
- Проводити контроль якості передстерилізаційного очищення інструментарію на наявність крові та миючих засобів
- Демонструвати знання основних етапів стерилізації інструментарію для багаторазового використання
- Засвоїти основні правила підготовки хворого до проведення ендоскопічних досліджень (гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії), ультразвукового дослідження органів черевної порожнини
- Демонструвати методику застосування різних способів очищення кишківника
- Проводити забір калу на наявність гельмінтів, приховану кров, копрограму, дисбактеріоз
- Демонструвати правила забору сечі для досліджень за методами Зимницького, Нечипоренка, Аддіса-Каковського, Амбюрже
- Методично правильно проводити підготовку зондів, катетерів, кінцевиків до медичних маніпуляцій
- Тракувати механізми лікувальної дії на організм фізіотерапевтичних процедур (гідротерапевтичних, світлових, електромагнітних), оволодівши знаннями щодо методик їх проведення
- Демонструвати навички надання першої долікарської допомоги у разі погіршення стану хворого при проведенні фізіотерапевтичних процедур
- Забезпечувати належну організацію лікувального харчування в умовах стаціонару

1.4. Компетентності та результати навчання, формуванню яких сприяє освітній компонент (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у Стандарті).

Згідно з вимогами стандарту освітній компонент забезпечує набуття студентами **компетентностей**:

- *інтегральна*:

Здатність розв'язувати складні задачі, у тому числі дослідницького та інноваційного характеру у сфері медицини. Здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії.

- *загальні*:

ЗК1 – Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2 – Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК3 – Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК4 – Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності.

ЗК5 – Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

ЗК6 – Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7 – Здатність працювати в команді.

ЗК8 – Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК10 – Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.

ЗК11 - Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК12 - Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

ЗК14 - Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

– спеціальні (фахові, предметні):

ФК1 – Здатність збирати медичну інформацію про пацієнта і аналізувати клінічні дані.

ФК2 – Здатність до визначення необхідного переліку лабораторних та інструментальних досліджень та оцінки їх результатів.

ФК7 – Здатність до діагностування невідкладних станів.

ФК8 – Здатність до визначення тактики та надання екстреної медичної допомоги.

ФК9 – Здатність до проведення лікувально-евакуаційних заходів.

ФК10 – Здатність до виконання медичних маніпуляцій.

ФК13 – Здатність до проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів.

ФК14 – Здатність до планування і проведення профілактичних та протиепідемічних заходів щодо інфекційних хвороб.

ФК16 – Здатність до ведення медичної документації, в тому числі електронних форм.

ФК24 - Дотримання етичних принципів при роботі з пацієнтами, лабораторними тваринами.

Також вивчення освітнього компоненту формує у здобувачів освіти *соціальні навички (soft skills)*: комунікативність (реалізується через: метод роботи в парах та групах, мозковий штурм, метод самопрезентації), робота в команді (реалізується через: метод проектів, ажурна пилка), конфлікт-менеджмент (реалізується через: метод драматизації, ігрові методи), тайм-менеджмент (реалізується через: метод проектів, робота в групах, тренінги), лідерські навички (реалізується через: робота в групах, метод проектів, метод самопрезентації).

Деталізація компетентностей відповідно до дескрипторів НРК у формі «Матриці компетентностей».

Матриця відповідності визначених Стандартом компетентностей дескрипторам НРК

	<p>Класифікація компетентностей НРК</p>	<p>Знання Зн1 Спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень</p> <p>Зн2 Критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань</p>	<p>Уміння/Навички Ум1 Спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур</p> <p>Ум2 Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах</p> <p>Ум3 Здатність розв'язувати проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або</p>	<p>Комунікація К1 Зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються</p> <p>К2 Використання іноземних мов у професійній діяльності</p>	<p>Відповідальність і автономія АВ1 Управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів</p> <p>АВ2 Відповідальність за внесок до професійних знань і практики та/або оцінювання результатів діяльності команд та колективів</p> <p>АВ3 Здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії</p>
--	--	--	---	---	---

			обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності		
Інтегральна компетентність					
1.	Здатність розв'язувати складні задачі, у тому числі дослідницького та інноваційного характеру у сфері медицини. Здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії.				
Загальні компетентності					
1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу	Зн1	Ум1	К1	АВ1
2	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями	Зн1	Ум 3	К2	АВ3
3	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях	Зн1	Ум2	К1	АВ1
4	Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності.	Зн2	Ум2	К2	АВ2
5	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.		Ум3		АВ2
6	Здатність приймати обґрунтовані рішення.	Зн1	Ум3	К1	АВ1
7	Здатність працювати в команді.	Зн2	Ум3	К1	АВ2
8	Здатність до міжособистісної взаємодії.	Зн1	Ум3	К1	АВ2
10	Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.	Зн2	Ум3	К2	АВ3
11	Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.	Зн2	Ум2	К2	АВ2
12	Визначеність і наполегливість щодо поста в лених завдань і взятих обов'язків	Зн2	Ум3		Зн2
14	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.	Зн1	Ум2	К1	АВ3
Спеціальні (фахові) компетентності					

1	Здатність збирати медичну інформацію про пацієнта і аналізувати клінічні данні	Зн2	Ум3	К2	АВ2
2	Здатність до визначення необхідного переліку лабораторних та інструментальних досліджень та оцінки їх результатів	Зн2	Ум3		
7	Здатність до діагностування невідкладних станів	Зн2	Ум3	К1	АВ2
8	Здатність до визначення тактики та надання екстреної медичної допомоги	Зн2	Ум3	К1	АВ2
9	Здатність до проведення лікувально - евакуаційні заходи	Зн2	Ум2	К1	АВ2
10	Здатність до виконання медичних маніпуляцій	Зн1	Ум3	К1	АВ1
13	Здатність до проведення санітарно - гігієнічних та профілактичних заходів	Зн2	Ум2	К1	АВ2
14	Здатність до планування і проведення профілактичних та протиепідемічних заходів щодо інфекційних хвороб	Зн2	Ум3	К1	АВ2
16	Здатність до ведення медичної документації, в тому числі електронних форм	Зн2	Ум1	К1	АВ1
24	Дотримання етичних принципів при роботі з пацієнтами, лабораторними тваринами	Зн1	Ум2	К1	АВ1

Результати навчання:

Інтегративні кінцеві програмні результати навчання, формуванню яких сприяє освітній компонент:

ПРН 1. Мати ґрунтовні знання із структури професійної діяльності. Вміти здійснювати професійну діяльність, що потребує оновлення та інтеграції знань. Нести відповідальність за професійний розвиток, здатність до подальшого професійного навчання з високим рівнем автономності.

ПРН 2. Розуміння та знання фундаментальних і клінічних біомедичних наук, на рівні достатньому для вирішення професійних задач у сфері охорони здоров'я.

ПРН 5. Збирати скарги, анамнез життя та захворювання, оцінювати психомоторний та фізичний розвиток пацієнта, стан органів та систем організму, на підставі результатів лабораторних та інструментальних досліджень оцінювати інформацію щодо діагнозу (за списком 4 ОПП), враховуючи вік пацієнта.

ПРН 10. Визначати необхідний режим праці, відпочинку та харчування на підставі заключного клінічного діагнозу, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартними схемами.

ПРН 14. Визначати тактику та надавати екстрену медичної допомогу при невідкладних станах (за списком 3 ОПП) в умовах обмеженого часу згідно з існуючими клінічними протоколами та стандартами лікування.

ПРН 15. Організувати надання медичної допомоги та лікувальноевакуаційних заходів населенню та військовослужбовцям в умовах надзвичайних ситуації та бойових дій, в т.ч. у польових умовах.

ПРН 17. Виконувати медичні маніпуляції (за списком 5 ОПП) в умовах лікувального закладу, вдома або на виробництві на підставі попереднього клінічного діагнозу та/або показників стану пацієнта шляхом прийняття обґрунтованого рішення, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

ПРН 19. Планувати та втілювати систему протиепідемічних та профілактичних заходів, щодо виникнення та розповсюдження захворювань серед населення.

ПРН 20. Аналізувати епідеміологічний стан та проводити заходи масової й індивідуальної, загальної та локальної профілактики інфекційних захворювань.

ПРН 21. Відшукувати необхідну інформацію у професійній літературі та базах даних інших джерелах, аналізувати, оцінювати та застосовувати цю інформацію.

ПРН 23. Застосовувати в професійній діяльності та професійному саморозвитку сучасні цифрові, інформаційно-комунікаційні технології, спеціалізоване програмне забезпечення

ПРН 25. Організувати необхідний рівень індивідуальної безпеки (власної та осіб, про яких піклується) у разі виникнення типових небезпечних ситуацій в індивідуальному полі діяльності.

ПРН 26. Зрозуміло і однозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з проблем охорони здоров'я та дотичних питань до фахівців і нефахівців; управляти конфліктами на міжособистісному та організаційному (професійному) рівні, налагоджувати ефективну комунікацію в фаховому та нефаховому середовищі.

ПРН 31. Діяти у професійній сфері з урахуванням власної свободи й безпеки у співпраці й порозумінні з членами соціума - як фахівцями, так і нефахівцями; вміти приймати рішення самостійно, нести відповідальність за свої дії; ефективно працювати в команді, керуючись принципами лідерства та взаємоповаги

Результати навчання для освітнього компоненту:

У результаті вивчення освітнього компоненту «Сестринська практика» студент має

В умовах терапевтичного стаціонару:

- Демонструвати техніку виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій
- Демонструвати правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань
- Демонструвати методику і техніку взяття загального аналізу крові, аналізу крові на вміст цукру, на біохімічні та бактеріологічні дослідження
- Визначати вміст глюкози крові за допомогою глюкометра, кетонів тіла у сечі за допомогою експрес-методу
- Тракувати основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію
- Проводити контроль якості передстерилізаційного очищення інструментарію на наявність крові та миючих засобів
- Демонструвати знання основних етапів стерилізації інструментарію для багаторазового використання
- Засвоїти основні правила підготовки хворого до проведення ендоскопічних досліджень (гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії), ультразвукового дослідження органів черевної порожнини
- Демонструвати методику застосування різних способів очищення кишківника

- Проводити забір калу на наявність гельмінтів, приховану кров, копрограму, дисбактеріоз
- Демонструвати правила забору сечі для досліджень за методами Зимницького, Нечипоренка, Аддіса-Каковського, Амбюрже
- Методично правильно проводити підготовку зондів, катетерів, кінцевиків до медичних маніпуляцій
- Тракувати механізми лікувальної дії на організм фізіотерапевтичних процедур (гідротерапевтичних, світлових, електромагнітних), оволодівши знаннями щодо методики їх проведення
- Демонструвати навички надання першої долікарської допомоги у разі погіршення стану хворого при проведенні фізіотерапевтичних процедур
- Забезпечувати належну організацію лікувального харчування в умовах стаціонару

2. Інформаційний обсяг освітнього компоненту

На вивчення освітнього компоненту «Сестринська практика» відводиться 30 годин – 1 кредит ЄКТС, 10 годин з яких складає аудиторна підготовка (у вигляді практичних занять) і 20 годин самостійна робота студентів.

Програма освітнього компоненту

Тема 1. Морально-етичні та законодавчі засади медсестринства в Україні. Організація роботи та обов'язки медичної сестри основних структурних підрозділів терапевтичного стаціонару. Морально-етичні та деонтологічні засади формування медичного фахівця. Основні професійні обов'язки медичного персоналу. Принципи фахової субординації. Основні відділення та допоміжні підрозділи терапевтичного стаціонару. Поняття про лікувально-охоронний, санітарний та лікарняний режими. Функції приймального відділення лікарні. Прийом та реєстрація хворих. Заповнення медичної документації. Транспортування хворих у профільні відділення лікарні. Загальна характеристика терапевтичного відділення, структура і функціональне призначення. Забезпечення санітарно-гігієнічного режиму відділення.

Тема 2. Обов'язки і дії постової та маніпуляційної медичної сестри терапевтичного відділення. Поняття про організацію роботи та обов'язки постової та маніпуляційної медичної сестри; Перелік документації, що ведеться постовою та маніпуляційною медичною сестрою; Методика і техніка взяття загального аналізу крові, аналізу крові на вміст цукру, на біохімічні та бактеріологічні дослідження. Методика та техніка виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій та внутрішньовено крапельного введення препарату. Особливості введення антибактеріальних препаратів. Основні правила зберігання медикаментозних препаратів та інструментарію: особливості обліку та зберігання сильнодіючих та наркотичних речовин; Основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію та контроль їх якості; Основні показники життєво-важливих функцій організму; Застосування основних видів лікарських засобів;

Тема 3. Обов'язки медичної сестри по забезпеченню діагностичного процесу у терапевтичному стаціонарі. Знати основні правила підготовки хворого до ендоскопічних досліджень (гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії); Демонструвати володіння навичками застосування основних видів клізм; Демонструвати володіння навичками підготовки хворих та необхідного обладнання для копрологічних досліджень (взяття калу на яйця гельмінтів, приховану кров, копрограму). Знати основні правила та діагностичне значення дослідження сечі за різними методиками (проби Нечипоренко, Аддіса-Каковського, Зимницького). Демонструвати володіння навичками підготовки та проведення шлункового та дуоденального зондувань. Промивання шлунка, взяття промивних вод на дослідження. Підготовка зондів, катетерів, кінцевиків для маніпуляцій. Демонструвати володіння навичками методики та техніки реєстрації електрокардіограми. Вміти проводити найпростіший аналіз її основних елементів.

Тема 4. Особливості роботи процедурного кабінету терапевтичного відділення та обов'язки медичної сестри щодо їх забезпечення .

Навчити правилам зберігання медичного інструментарію в процедурному кабінеті; Навчити проводити передстерилізаційну обробку та стерилізацію багаторазового інструментарію;

Навчити проводити дезинфекцію та підготовку до утилізації використаного одноразового інструментарію; Навчити застосовувати компреси, грілки, пухирі з льодом, п'явки; Навчити правилам користування кишенькового та стаціонарних інгаляторів, методиці подавання зволоженого кисню; Навчити основним правилам відпускання фізіотерапевтичних процедур, надання першої долікарської допомоги у разі погіршення стану хворого при проведенні фізіотерапевтичних процедур.

Диференційний залік.

Опис освітнього компоненту

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика освітнього компоненту
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 1	Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»	Нормативна
Загальна кількість годин - 30	Спеціальність: 222 «Медицина»	Рік підготовки:
		3-й
		Семестр
		6-й
Годин для денної форми навчання: аудиторних - 10; самостійної роботи студента - 20	Освітньо-кваліфікаційний рівень: другий (магістерський)	Лекції
		0 год.
		Практичні, семінарські
		10 год.
		Лабораторні
		0 год.
		Самостійна робота
		20 год.
Індивідуальні завдання: 0		
год.		
		Вид контролю: диференційний залік

3. Структура освітнього компоненту

Назви тем	Кількість годин					
	Форма навчання (очна та/або дистанційна та/або змішана)					
	усьог о	У тому числі				
лек		пр	лаб	інд	срс	
1	2	3	4	5	6	7
Тема 1. Морально-етичні та законодавчі засади медсестринства в Україні. Організація роботи та обов'язки медичної сестри основних структурних підрозділів терапевтичного стаціонару.	2	-	2	-	-	-
Тема 2. Обов'язки і дії постової та	3	-	3	-	-	-

маніпуляційної медичної сестри терапевтичного відділення						
Тема 3. Обов'язки медичної сестри по забезпеченню діагностичного процесу у терапевтичному стаціонарі.	2	-	2	-	-	-
Тема 4. Особливості роботи процедурного кабінету терапевтичного відділення та обов'язки медичної сестри щодо їх забезпечення.	2	-	2	-	-	-
Диференційний залік.	1	-	1	-	-	-
Знайомство з посадовими інструкціями та діючими наказами, що регламентують професійну діяльність медичної сестри	1	-	-	-	-	1
Самостійне відпрацювання навичок та умінь, наведених у плані практичної підготовки		-	-	-	-	
Провести облік медикаментозних засобів в маніпуляційному кабінеті.	1	-	-	-	-	1
Виписати сильнодіючий або наркотичний засіб.	1	-	-	-	-	1
Продемонструвати правила заповнення температурного листа.	1	-	-	-	-	1
Провести дослідження пульсу та вимірювання артеріального тиску.	1	-	-	-	-	1
Провести забір крові для біохімічного дослідження.	1	-	-	-	-	1
Провести забір крові для гемостазіологічного дослідження.	0,5	-	-	-	-	0,5
Продемонструвати методику виконання підшкірної ін'єкції.	0,5	-	-	-	-	0,5
Продемонструвати методику виконання внутрішньом'язової підшкірної ін'єкції.	0,5	-	-	-	-	0,5
Розрахувати дозу розчинного антибіотика згідно листа призначення.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати систему та ввести внутрішньовено крапельно препарат.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати необхідні розчини та продемонструвати правила поводження з шприцем після його застосування.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати необхідні розчини та провести перед стерилізаційну обробку інструментарію для багаторазового використання.	0,5	-	-	-	-	0,5
Проконтролювати якість перед стерилізаційної обробки інструментарію.	0,5	-	-	-	-	0,5
Продемонструвати методику взяття мазків з носа та зіву.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику виконання очисної клізми.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику	0,5	-	-	-	-	0,5

виконання сифонної клізми						
Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику виконання масляної клізми	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику виконання гіпертонічної клізми	0,5	-	-	-	-	0,5
Провести реєстрацію ЕКГ в 12ти відведеннях.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати відповідні засоби та продемонструвати методику накладання зігрівального компресу.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати відповідні засоби та продемонструвати методику накладання мазьової пов'язки.	0,5	-	-	-	-	0,5
Підготувати відповідні засоби та продемонструвати методику закапування крапель в очі та закладання мазі в кон'юнктивальний мішок.	0,5	-	-	-	-	0,5
Продемонструвати методику подавання зволоженого кисню хворому.	0,5	-	-	-	-	0,5
Продемонструвати методику користування різними типами інгаляторів.	0,5	-	-	-	-	0,5
Заповнення основної звітної документації (щоденник виробничої практики та підсумковий звіт)	2	-	-	-	-	2
Підготовка до диференційного заліку	2	-	-	-	-	2
Всього годин	30	-	10	-	-	20

4. Теми лекцій – не передбачено

5. Теми семінарських занять – не передбачено

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Морально-етичні та законодавчі засади медсестринства в Україні. Організація роботи та обов'язки медичної сестри основних структурних підрозділів терапевтичного стаціонару.	2
2	Обов'язки і дії постової та маніпуляційної медичної сестри терапевтичного відділення	3
3	Обов'язки медичної сестри по забезпеченню діагностичного процесу у терапевтичному стаціонарі.	2
4	Особливості роботи процедурного кабінету терапевтичного відділення та обов'язки медичної сестри щодо їх забезпечення.	2
5	Диференційний залік.	1
Всього годин практичних занять		10

7. Теми лабораторних занять – не передбачено

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Знайомство з посадовими інструкціями та діючими наказами, що регламентують професійну діяльність медичної сестри	1
2	Самостійне відпрацювання навичок та умінь, наведених у плані	

	практичної підготовки:	
	Провести облік медикаментозних засобів в маніпуляційному кабінеті.	1
	Виписати сильнодіючий або наркотичний засіб.	1
	Продемонструвати правила заповнення температурного листа.	1
	Провести дослідження пульсу та вимірювання артеріального тиску.	1
	Провести забір крові для біохімічного дослідження.	
	Провести забір крові для гемостазіологічного дослідження.	0,5
	Продемонструвати методику виконання підшкірної ін'єкції.	0,5
	Продемонструвати методику виконання внутрішньом'язової підшкірної ін'єкції.	0,5
	Розрахувати дозу розчинного антибіотика згідно листа призначення.	0,5
	Підготувати систему та ввести внутрішньовено крапельно препарат.	0,5
	Підготувати необхідні розчини та продемонструвати правила поводження з шприцем після його застосування.	0,5
	Підготувати необхідні розчини та провести перед стерилізаційну обробку інструментарію для багаторазового використання.	0,5
	Проконтролювати якість перед стерилізаційної обробки інструментарію.	0,5
	Продемонструвати методику взяття мазків з носа та зіва.	
	Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику виконання очисної клізми.	0,5
	Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику виконання сифонної клізми	0,5
	Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику виконання масляної клізми	0,5
	Підготувати відповідні засоби та продемонструвати на муляжі методику виконання гіпертонічної клізми	0,5
	Провести реєстрацію ЕКГ в 12ти відведеннях.	
	Підготувати відповідні засоби та продемонструвати методику накладання зігрівального компресу.	0,5
	Підготувати відповідні засоби та продемонструвати методику накладання мазьової пов'язки.	0,5
	Підготувати відповідні засоби та продемонструвати методику закапування крапель в очі та закладання мазі в кон'юнктивальний мішок.	0,5
	Продемонструвати методику подавання зволоженого кисню хворому.	0,5
	Продемонструвати методику користування різними типами інгаляторів.	0,5
3	Заповнення основної звітної документації (щоденник виробничої практики та підсумковий звіт)	2
4	Підготовка до диференційного заліку	2
	Всього годин самостійної роботи студента	20

9. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання передбачають: огляд наукової літератури, підготовка рефератів, проведення наукових досліджень та індивідуальні навчально-дослідні завдання, написання тез наукових досліджень та виступи на конференціях.

10. Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомлення з посадовими інструкціями та діючими наказами, що регламентують професійну діяльність медичної сестри.
2. Оформлення медичної документації профільного відділення.
3. Відпрацювання практичних навичок та маніпуляційної техніки медичної сестри відповідно до плану практичної підготовки:

Проведення обліку медикаментозних засобів в різних підрозділах терапевтичного відділення
Виписування та облік сильнодіючих та наркотичних речовин
Визначення життєво-важливих функцій організму хворого: вимірювання артеріального тиску, дослідження пульсу, термометрія, дослідження функції зовнішнього дихання
Забезпечення пацієнтів лікарськими засобами згідно листа призначень
Виконання підшкірних та внутрішньом'язових ін'єкцій
Виконання внутрішньовенних ін'єкцій та інфузій
Розрахунок дози розчинної форми препарату для ін'єкції
Проведення дезінфекції та передстерилізаційного очищення інструментарію
Виконання контролю якості передстерилізаційної обробки інструментарію
Забір крові на дослідження
Виконання клізм
Взяття мазків із зів'я та носа, збирання харкотиння на дослідження
Взяття калу та сечі на різні види дослідження
Реєстрація електрокардіограми та попередня її обробка
Участь у проведенні дуоденального зондування
Проведення промивання шлунка
Накладання компресів
Введення ліків у вуха, ніс, очі
Засвоєння техніки подавання зволоженого кисню
Користування інгаляторами

11. Методи навчання

За джерелами знань використовуються такі методи навчання: словесні – розповідь, пояснення, лекція, інструктаж; наочні – демонстрація, ілюстрація; практичні – практична робота, задачі.

За характером логіки пізнання використовуються такі методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний.

За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

12. Методи контролю

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ECTS) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою

надання, визнання, підтвердження кваліфікації та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання та обліковуються у кредитах ECTS. Обсяг одного кредиту становить 30 годин. Навантаження одного навчального року становить 60 кредитів ECTS. Кредит ECTS включає усі види робіт студента: аудиторну, самостійну, проходження практичної підготовки, підготовку та складання атестації, тощо.

Оцінювання – це один із завершальних етапів навчальної діяльності студента та визначення успішності навчання. Оцінювання дає можливість стверджувати, що студент отримав необхідні знання, розуміння, навички, компетенції. Компетенція означає доведену здатність студента використовувати знання, навички та особисті уміння в навчальних чи робочих ситуаціях. Компетенція – це здатність переносити знання у практичну діяльність.

У вищій медичній освіті застосовуються різні види шкал оцінювання: багатобальна шкала, національна 4-бальна шкала та шкала ECTS. Результати конвертуються із однієї шкали в іншу згідно із нижченаведеними правилами. У Харківському національному медичному університеті рекомендованою багатобальною шкалою є 200-бальна шкала. Усі приклади в Інструкції наведені для 200-бальної шкали.

- *Поточна навчальна діяльність (далі – ПНД)* здійснюється викладачем академічної групи, після засвоєння студентами кожної теми дисципліни та виставляються оцінки з використанням 4-бальної (традиційної) системи. За підсумками семестру середню оцінку (с точністю до сотих) за поточну діяльність викладач автоматично одержує за допомогою електронного журналу системи АСУ.

- *Підсумкове заняття (далі – ПЗ)* – проводиться після логічно завершеної частини дисципліни, що складається з сукупності навчальних елементів робочої програми, яка поєднує усі види підготовки (теоретичної, практичної і т.ін.) елементи освітньо-професійної програми (освітнього компоненту, усіх видів практик, атестації), що реалізується відповідними формами навчального процесу. ПЗ приймається викладачем академічної групи. Форми проведення ПЗ стандартизовані і включають контроль усіх видів підготовки (теоретичної, практичної, самостійної і т.ін.), передбачених програмою освітнього компоненту. За підсумкове заняття виставляється традиційна оцінка.

- *Підсумковий семестровий контроль* проводиться після завершення вивчення дисципліни у формі диференційованого заліку

- - диференційований залік (ДЗ) – проводиться викладачем академічної групи на останньому занятті з дисципліни. Допуск до ДЗ визначається у балах поточної навчальної діяльності, а саме: min - 70, max - 120 балів. Безпосередньо ДЗ оцінюється від - 50 до - 80 балів. Оцінка з дисципліни є сума балів за ПНД та ДЗ у балах від min – 120 до max - 200 і відповідає традиційній оцінці: «задовільно», «добре», «відмінно»

13. Оцінювання успішності навчання студентів за ECTS організації навчального процесу

Оцінювання успішності навчання студентів за ECTS організації навчального процесу (ПНД, диф. залік) здійснюється на підставі «Інструкції з оцінювання навчальної діяльності при Європейській кредитно-трансферній системі організації навчального процесу у ХНМУ», затвердженої наказом ХНМУ від 22.02.2016 №52.

13.1 Оцінювання поточної навчальної діяльності (ПНД)

Під час оцінювання засвоєння кожної навчальної теми дисципліни (ПНД) студенту виставляється оцінка за традиційною 4-бальною системою: «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно».

Підсумковий бал за поточну навчальну діяльність (ПНД) визначається як середнє арифметичне традиційних оцінок за кожне заняття та ПЗ, округлене до 2-х знаків після коми та перераховується у багатобальну шкалу за таблицями.

Перерахунок середньої оцінки за ПНД проводиться відповідно до таблиці 1. Мінімальна кількість балів, яку має набрати студент для допуску до диф. заліку або іспиту - 70 балів, мінімальна позитивна оцінка на диф. заліку або іспиті відповідно 50 балів.

Таблиця 1.

Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу
(для дисциплін, що завершуються д/з)

4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала
5	120	3.91-3,94	94
4.95-4,99	119	3.87-3,9	93
4.91-4,94	118	3.83- 3,86	92
4.87-4,9	117	3.79- 3,82	91
4.83-4,86	116	3.74-3,78	90
4.79-4,82	115	3.7- 3,73	89
4.75-4,78	114	3.66- 3,69	88
4.7-4,74	113	3.62- 3,65	87
4.66-4,69	112	3.58-3,61	86
4.62-4,65	111	3.54- 3,57	85
4.58-4,61	110	3.49- 3,53	84
4.54-4,57	109	3.45-3,48	83
4.5-4,53	108	3.41-3,44	82
4.45-4,49	107	3.37-3,4	81
4.41-4,44	106	3.33- 3,36	80
4.37-4,4	105	3.29-3,32	79
4.33-4,36	104	3.25-3,28	78
4.29-4,32	103	3.21-3,24	77
4.25- 4,28	102	3.18-3,2	76
4.2- 4,24	101	3.15- 3,17	75
4.16- 4,19	100	3.13- 3,14	74
4.12- 4,15	99	3.1- 3,12	73
4.08- 4,11	98	3.07- 3,09	72
4.04- 4,07	97	3.04-3,06	71
3.99-4,03	96	3.0-3,03	70
3.95- 3,98	95	Менше 3	Недостатньо
			о

13.2 Проведення та оцінювання дифференційованого заліку

Дифференційований залік - це процес, протягом якого перевіряються отримані за курс: - рівень теоретичних знань; - розвиток творчого мислення; - навички самостійної роботи; - компетенції - вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх у вирішенні практичних завдань. Дифференційований залік проводиться викладачем групи на останньому занятті.

Проведення дифференційованого заліку

1. Вирішення пакету тестових завдань рекомендується проводити на останньому або передостанньому занятті в семестрі, який включає базові (якірні) тестові завдання ЛІІ у кількості не менше 30 тестів. Критерій оцінювання – 100% вірно вирішених завдань, «склав - не склав».

2. Оцінювання засвоєння практичних навичок та теоретичних знань за всіма темами дисципліни в день іДЗ.

Критерії оцінювання практичних навичок і теоретичних знань (табл. 2,3).

Таблиця 2

Критерії оцінювання практичних навичок

Кількість навичок	«5»	«4»	«3»	Відповідь за білетами практичної частини	За кожну практичну навичку студент одержує від 5 до 8 балів, що відповідає:
1	8	6,5	5		«5» - 8 балів;
2	8	6,5	5		«4» - 6,5 балів;
3	8	6,5	5		«3» - 5 балів.
4	8	6,5	5		
5	8	6,5	5		
	40	32,5	25		

Оцінювання теоретичних знань за складеними на кафедрі білетами, які включають усі теми освітнього компоненту.

Таблиця 3

Критерії оцінювання теоретичних знань

Кількість питань	«5»	«4»	«3»	Усна відповідь за білетами, які включають теоретичну частину дисципліни	За кожну відповідь студент одержує від 5 до 8 балів, що відповідає:
1	8	6,5	5		«5» - 8 балів;
2	8	6,5	5		«4» - 6,5 балів;
3	8	6,5	5		«3» - 5 балів.
4	8	6,5	5		
5	8	6,5	5		
	40	32,5	25		

13.3 Оцінка з дисципліни

Оцінка з дисципліни визначається як середнє арифметичне балів за всі заняття, протягом яких вивчалась дисципліна, які переводяться у 120-бальну шкалу ECTS (табл.1) з додаванням балів, одержаних безпосередньо на диф. заліку.

Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за вивчення дисципліни – 200 балів, у тому числі максимальна кількість балів за поточну навчальну діяльність – 120 балів, а також максимальна кількість балів за результатами диф. заліку або іспиту - 80 балів. Мінімальна кількість балів становить 120, у тому числі мінімальна поточна навчальна діяльність – 70 та за результатами іспиту або диф. заліку – 50 балів.

Оцінювання індивідуальних завдань студента

Індивідуальні завдання студента (далі – ІЗС) оцінюються в балах ECTS (не більше 10), які додаються до суми балів, набраних за поточну навчальну діяльність. Бали за індивідуальні завдання одноразово нараховуються студенту тільки комісійно (комісія – зав. кафедри, завуч, викладач групи) лише за умов успішного їх виконання та захисту. В жодному разі загальна сума балів за ПНД не може перевищувати 120 балів.

Оцінювання самостійної роботи студентів

Засвоєння тем, які виносяться лише на самостійну роботу, перевіряється під час підсумкового заняття, диф. заліку.

13.4 Технологія оцінювання дисципліни

Оцінювання результатів вивчення дисциплін проводиться безпосередньо після диференційованих заліків та іспитів зазначених у графіку екзаменаційної сесії. Оцінка з дисципліни визначається як сума балів за ПНД та диф. заліку і становить min – 120 до max - 200.

Оцінка з дисципліни виставляється лише студентам, яким зараховані усі підсумкові контрольні заняття та диференційний залік.

Після завершення вивчення дисципліни завуч або викладач виставляють студенту кількість балів та відповідну оцінку у залікову книжку та заповнюють відомості успішності студентів з дисципліни за формою У-5.03В – диф. залік. Оцінка «незадовільно» виставляється студентам, які були допущені до диф. Заліку але не склали його та які не допущені до диф. заліку.

Ранжування студентів, які успішно завершили вивчення дисциплін та успішно склали атестацію, з присвоєнням оцінок «А», «В», «С», «D», «Е». Студенти, які одержали менше 120 балів (оцінка «2»), не вносяться до списку студентів, що ранжуються. Результати заносяться до протоколів. Студенти, що не виконали вимоги навчальних програм освітнього компоненту одержують оцінки F_x або F. Оцінка F_x («2») виставляється студентам, які були допущені до складання заліку, диф. заліку, іспиту, але не склали його і в подальшому мають можливість перескладання. Оцінка F («2») виставляється студентам, які не допущені до складання заліку, диф. заліку, іспиту, такі студенти не мають права перескладання без повторного вивчення тих частин дисципліни з яких має заборгованість. Студенти, які одержали F_x або F («2») не вносяться до списку студентів, що ранжуються, навіть після перескладання. Такі студенти після перескладання автоматично отримують бал «Е». Результати заносяться до протоколів та навчальної картки студента.

Відповідність оцінок за 200 бальною шкалою,
чотирибальною (національною) шкалою та шкалою ECTS

Оцінка за 200 бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за чотирибальною (національною) шкалою
180–200	A	Відмінно
160–179	B	Добре
150–159	C	Добре
130–149	D	Задовільно
120–129	E	Задовільно
Менше 120	F, F _x	Незадовільно

14. Методичне забезпечення

1. Освітньо-професійна програма (ОПП);
2. Програма освітнього компоненту;
3. Плани практичних занять та самостійної роботи студентів;
4. Методичні розробки для викладача;
5. Методичні вказівки до практичних занять для студентів;
6. Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів;
7. Тестові та контрольні завдання до практичних занять;
8. Питання та завдання до контролю засвоєння розділу;
9. Перелік питань для кінцевого контролю знань з дисципліни (диференційований залік), який передбачає перевірку:
  - рівня теоретичних знань та умінь використовувати їх у конкретних ситуаціях;
  - рівня оволодіння практичними навичками при вивченні дисципліни.

Перелік обов'язкових теоретичних та практичних питань:

Знати:

принципи діяльності та організацію роботи медичної сестри терапевтичного стаціонару;

Вміти:

Продемонструвати правила заповнення і ведення сестринської медичної документації терапевтичного стаціонару;

Провести облік медикаментозних засобів в маніпуляційному кабінеті;

Виписати наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори

Продемонструвати правила визначення основних показників життєво-важливих функцій організму і заповнення температурного листа;
Демонструвати техніку виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій
Демонструвати правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань
Демонструвати методику і техніку взяття загального аналізу крові, аналізу крові на вміст цукру, на біохімічні та бактеріологічні дослідження
Визначати вміст глюкози крові за допомогою глюкометра, кетонів тіла у сечі за допомогою експрес-методу
Тракувати основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію
Проводити контроль якості передстерилізаційного очищення інструментарію на наявність крові та миючих засобів
Демонструвати знання основних етапів стерилізації інструментарію для багаторазового використання
Засвоїти основні правила підготовки хворого до проведення ендоскопічних досліджень (гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії), ультразвукового дослідження органів черевної порожнини
Демонструвати методику застосування різних способів очищення кишківника
Проводити забір калу на наявність гельмінтів, приховану кров, копрограму, дисбактеріоз
Демонструвати правила забору сечі для досліджень за методами Зимницького, Нечипоренка, Аддіса-Каковського, Амбюрже
Методично правильно проводити підготовку зондів, катетерів, кінцевиків до медичних маніпуляцій
Тракувати механізми лікувальної дії на організм фізіотерапевтичних процедур (гідротерапевтичних, світлових, електромагнітних), оволодівши знаннями щодо методик їх проведення
Демонструвати навички надання першої долікарської допомоги у разі погіршення стану хворого при проведенні фізіотерапевтичних процедур
Забезпечувати належну організацію лікувального харчування в умовах стаціонару

15. Рекомендована література

1. Основи медсестринства: підручник (ВНЗ I—III р. а.) / В.М. Лісовий, Л.П. Ольховська, В.А. Капустник. — 3-є вид., переробл. і допов. — К. : ВСВ «Медицина», 2018. — 912с.
2. Касевич Н.М. Загальний догляд за хворими і медична маніпуляційна техніка: підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. I-III рівнів акредитації / за ред. В.І. Литвиненка. - 7-ме вид., випр. - К. : Медицина, 2017. - 424 с.
3. Касевич Н.М. Сестринська справа : підручник / Н.М.Касевич, І.О. Петряшев, В.В. Сліпченко та ін. ; за ред. В.І. Литвиненка. — 3-є вид., випр. — К. : ВСВ «Медицина», 2017. — 816с
4. Медсестринство у внутрішній медицині/ О.С. Стасишин, В.В. Стасюк, І.М. Бандура та ін., К. : ВСВ “Медицина”, –2019. - 496 с.

Допоміжна

1. Практикум з курсу "Сестринська справа у терапевтичному стаціонарі": навч.посібник / Т.В. Ащеулова, Г.В. Демиденко, К.М.Компанієць, І.В. Ситіна, О.А. Кочубей, С.О. Шаповалова; - Х., 2019 — 36с.
2. Догляд за хворими і медична маніпуляційна техніка: навч.посібник /Л.С. Савка, Л.І. Разінкова, О.І. Коцар; за ред. Л.М. Ковальчука, О.В. Кононова. — 3-є вид., переробл. і допов. — К.: ВСВ “Медицина”, 2017. — 600 с. ООО «Медицинское информационное агентство», 2017. — 560 с.: ил.

16. Інформаційні ресурси

1. http://www.knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1&lang=uk

2. <http://repo.knmu.edu.ua/>
3. http://knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=498&Itemid=42&lang=uk
4. <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/>
5. <http://www.mon.gov.ua/>